DE FRANSCHE REVOLUTIE

PETER KROPOTKINE

S.A.V.

DE FRANSCHE REVOLUTIE

DOOR

PETER KROPOTKINE

VERTAALD DOOR A. BAKELS

MET INLEIDING VAN

CLARA MEIJER WICHMANN

UITGAVE SOC. ANARCHISTISCH VERBOND 1923

Brochure-depothouder: K. WOUDA Jr.
Noorder Vaartdijk 19, Krommenie

VOORWOORD

Voor de vele buitenstaanders of bestrijders, die meenen dat het anarchisme in het algemeen gekenmerkt wordt door het op den voorgrond stellen der vrije persoonlijkheid (hetgeen in werkelijkheid slechts geldt voor één richting daarvan, n.l. het individueel anarchisme), zou het goed zijn, zich in Kropotkine's levensopvattingen in te werken. Want bij hem beteekent anarchisme vooral: het vertrouwen in de zelfordenende krachten eener gemeenschap. De persoonlijkheid is hierbij dus niet hoofdzaak, noch uitgangspunt, maar zijn geheele wereldbeschouwing is gedragen door de overtuiging, dat in gemeenschappen zich door de noodzakelijkheden van het leven zelf organisaties vormen voor de instandhouding dier gemeenschap, en dat die organisaties vanzelf een regelmatig en geordend karakter aannemen.

Zijn geheele wereldbeschouwing. Want het anarchisme is voor hem — hij schreef dit herhaaldelijk en uitdrukkelijk — méér dan een gedragslijn op economisch en politiek gebied, laat staan dat het voor hem alleen de negatieve beteekenis zou hebben van „afwezigheid van regeering"; het is voor hem een levensbeschouwing en een wijsbegeerte.

En aangezien Kropotkine's geest geheel natuurwetenschappelijk gericht was (hij zelf was een bekend natuuronderzoeker) zijn al zijn theorieën opgebouwd op het waarnemen van feiten uit de werkelijkheid.

Zoo kunnen wij als een rooden draad door al zijn veelzijdige en veelsoortige werk dit ééne zien loopen: een onderzoek naar de plaats van het gezag in de werkelijke geschiedenis der menschheid. Hij spreekt dus niet in het afgetrokkene over „het" gezag, maar hij onderzoekt de menigvuldige vormen, die het in de werkelijkheid gehad heeft. En daarnaast onderzoekt hij dien anderen factor, in de officieele geschiedschrijving over het algemeen zoo weinig tot zijn recht gekomen: de „orde" die zich vormt op andere wijze dan door van boven opgelegd gezag.

Daar Kropotkine hierbij een tot nog toe in het middelpunt

geplaatste en als „brenger der orde" verheerlijkte macht ontmaskert, en daartegenover de lang verzwegen en verwaarloosde zelf-ordenende krachten der gemeenschap naar voren brengt, moet hij als het ware de geschiedenis opnieuw schrijven.

Dit begint al bij de dierenwereld. Vele zich noemende Darwinisten (niet te verwarren met Darwin zelf) hadden den „strijd om het bestaan" voorgesteld als een strijd van soortgenoot tegen soortgenoot, van dier tegen dier, van mensch tegen mensch, en waren dezen strijd, waarin „de sterke overwint, de zwakke ondergaat", gaan verheerlijken als ware de vooruitgang dáárvan afhankelijk. Men voelt hoezeer deze opvatting in het belang was van een kapitalistisch-liberale politiek: bescherm de zwakken niet, laat ook het economisch leven maar een strijdperk van allen tegen allen zijn, dat is „overeenkomstigde natuur". Kropotkine nu heeft — gelijk vóór hem al Kessler en enkele anderen — aangetoond, dat dit gansch-en-al niet overeenkomstig de natuur was. Hij bracht het wederkeerig dienstbetoon als factor in de evolutie naar voren; hij wees erop, hoe de levenswijze van alle in groepen of kudden levende dieren — en die vormen de overgroote meerderheid — geheel gebaseerd is op onderlinge hulp, wederkeerige aanvulling in die groep, op bescherming der zwakken door de sterken. Bij de lagere dieren, de hoogere dieren, de primitieve menschen, de verder ontwikkelde menschen — overal ziet hij de werking der sociale instincten. Hij behoort tot de vele moderne sociologen, die aannemen dat de mensch als kuddedier begonnen is.

En dan, in de geschiedenis der menschheid wijst hij achtereenvolgens op de stamgemeenschap, en de dorpsgemeenschap, en de vrije gemeenten der Middeleeuwen, allemaal organisaties, die van binnen-uit, organisch, werden bijeengehouden, en die alle veel ouder zijn dan de staat.

Als de staat opkomt (in West-Europa in den loop der Middeleeuwen en het begin van den nieuwen tijd, het eerst in Frankrijk en Engeland en Spanje, pas veel later in Italië en Duitschland) dan is dat voor hem niet een vooruitgang, maar een inzinking. We zien dan het cultuurleven der vrije steden en dorpen verschrompelen en afsterven. Er komt één „hoofdstad" in de plaats van den veelkleurigen rijkdom van tal van kleine cultuurcentra. Een organische, levende cultuur is er in de Grieksche stad-staatjes der oudheid méér dan in het „prachtig-geadministreerde" Romeinsche rijk, en in de Middeleeuwsche- en Renaissance steden méér dan in de 17e-eeuwsche staten geweest. En de „nieuwe geschiedenis" is allerminst een hoogtepunt.

Wat is hiervan de algemeene beteekenis?

Alle „gezag" van welken aard ook wordt gedragen en ge-

wettigd door deze gedachte: dat de in niet-geleide menschengroepen wonende krachten nagenoeg uitsluitend chaotisch, wanordelijk zouden zijn, d.w.z.:

1e. een oorlog van allen tegen allen zouden meebrengen;
2e. geen richting zouden hebben, geen ordenend vermogen.

Zoo zegt b.v. Hobbes, dat weliswaar de Staat een monster is, dat hij Leviathan noemt (in deze erkenning van den Staat als monster is Hobbes eerlijker dan de latere burgerlijke philosophen), maar dat deze een „noodzakelijk kwaad" is, om een nog erger monster, Behemoth, de algemeene wanorde, verre te houden.

We weten nu wel beter. We weten dat de Staat niet ontstaan is als ordenende factor; dat duizenden jaren vóór het ontstaan van den Staat de menschen in behoorlijk-geordende gemeenschappen leefden; we weten tegenwoordig dat de ontstaansgeschiedenis der staten een geschiedenis van verovering eerst, van onderdrukt-houden daarna, is geweest.

En ten tweede weten we, dat er naast de chaotische, conflicten-veroorzakende krachten in de menschen en in hun gemeenschappen ook zijn de regenereerende en ordenende krachten, die bij vrije ontwikkeling uit hen voortkomen; de krachten die mieren en bijen en buffels, die primitieve visschers en akkerbouwers al tot een goed geregelde en ineensluitende samenwerking hebben gebracht.

Voor de tijden, die dichter bij ons staan, is er eenzelfde tegenstelling. In zijn geschiedenis der Fransche Revolutie brengt Kropotkine twee kanten daarvan naar voren: den strijd van de groote bourgeoisie met haar schrijvers en sprekers tegen het feodalisme, waartegenover zij eischte een moderne centrale staats-administratie, een goed functioneerende rechtspraak enz., èn de wanhoopsopstanden der uitgezogen kleine boeren en kleinburgers. Hij laat uitkomen, hoe groot de invloed dezer laatste was, en hoe dikwijls de groote politici der revolutie zijn opgestuwd door het volk uit de voorsteden van Parijs. Deze tegenstelling ziet hij tot in onze dagen voortduren; ook in de komende revoluties, zegt hij in een beeldspraak, zullen er zijn die allereerst naar het stadhuis snellen om dat te bezetten, en anderen die rechtstreeks zullen trachten, de tekort gekomen massa's beter arbeidsvoorwaarden en beter levensomstandigheden te laten verkrijgen. In zijn „verovering van het brood", dat al tientallen van jaren geleden verschenen is, vinden wij de gedachte van de socialiseering door de arbeiders zelf, door hun dáárvoor ontstane organisaties, zonder tusschenkomst van staatsgezag, uitgewerkt.

Hij had in de geschiedenis voldoende gezien, hoe zich derge-

lijke organisaties van onder-op vormen, om er ook voor de toekomst vertrouwen in te hebben.

Kropotkine behoorde tot die oorspronkelijke geesten, die nieuwe kiemen vroeg zien. Zoo heeft hij ook, in een tijd dat iedereen nog vol was van concentratie en centralisatie als d e verschijnselen van de technische ontwikkeling, al de kiemen gezien van een nieuwe betrekkelijke decentralisatie der industrie; de stoommachine vereischte centralisatie, de electriciteit zou een gedeeltelijke decentralisatie met zich brengen.

Het ligt voor de hand, dat wie zoo de geschiedenis der gemeenschappen zag, ook voor het individueele leven zijn vertrouwen niet in belooning, bedreiging en straf zou stellen. En hij heeft dan ook niet alleen herhaaldelijk tegen het huidige strafrecht en het huidige gevangeniswezen gestreden, hij heeft ook Guyau's schets van een moraal, die op andere krachten dan belooning of straf steunen zou, als de anarchistische moraal aanvaard.

Uit de brieven, die geleidelijk in de laatste jaren tot ons gekomen zijn, is het nu al wel vrij duidelijk geworden, hoe hij de tegenwoordige Russische Revolutie zag; hoe voor hem een groote vreugde was het ontwaken dat er één van de verschijnselen van vormde, maar dat het in zijn oogen een droevige vergissing was deze revolutie in staats-, dictatuur- en centralistische banen te zien leiden. Hij kende den verstikkenden invloed der dictatuur op de Fransche Revolutie; hij heeft in Rusland de meening aangehangen, dat de Revolutie zich alleen kon ontwikkelen, wanneer aan de organen der Revolutie, de Raden, vrijheid van ontwikkeling werd gelaten.

Is de geschiedenis- en maatschappij-beschouwing van Kropotkine v o l l e d i g? We gelooven het niet. Te zeer heeft hij àlle ethiek uit de sociale noodzakelijkheden van het kuddeleven verklaard; te optimistisch is hij waar hij tusschen chaotische en ordenende krachten niet onderscheidt.

Maar al heeft hij hier en daar zóó zeer den nadruk gelegd op het door hem gevonden nieuwe-overoude, dat hij dit wel eens heeft overschat — dit alles vermindert dit ééne niet in waarde: dat er in de tweede helft der 19e eeuw, in tegenstelling tot een wetenschap waaruit het geloof in het sociale leven verdwenen was, en tot een socialisme waarin het accent op het politieke gebeuren gelegd werd, een geniaal en edel denker de bijna vergeten ordenende kracht van het sociale leven-zèlf weer heeft naar voren gebracht.

C. M. W.

I.

Frankrijk heeft den honderdsten verjaardag der revolutie feestelijk gevierd.

Na gedurende langen tijd deze revolutie met een sluier omhuld, en hen, die aan de groote zaak der menschheid hun enthousiasme, onstuimige energie en leven gaven, gehoond te hebben, maakt nu de Bourgeoisie zich van de revolutie meester, alsof het háár werk was; de dag van den val der Bastille is een nationaal feest geworden, de honderdste verjaardag van het jaar 1789 is met een tentoonstelling gevierd, die met glorie in de annalen der geschiedenis zal worden vermeld.

De arbeiders hebben den stroom gevolgd. In groote feesten zit iets besmettelijks: „de levensvreugde" maakt zich van de massa's meester, de meest onverschilligen voelen zich zelfs meesleepen, en den 14den Juli viert het Frankrijk der boeren en arbeiders evenals het Frankrijk der officieele persoonlijkheden.

De 14de Juli is dan ook werkelijk in de geschiedenis der menschheid een groote revolutionnaire datum. In die dagen stond het Parijs der landloopers op. Het begreep zijn kracht en het toonde aan de komende geslachten, dat de hechtste regeeringen door den drang der onderste lagen van het volk moesten vallen. Wat waren de groote dagen van '48 en '71 anders dan herhalingen van den 14den Juli? Kloppen onze harten niet weer bij het verhaal van de voorbereidingen van den staatsgreep van het hof; van het ontwaken der voorsteden, die hun pieken smeedden, de octrooien verbrandden en tot den aanval overgingen van dat sombere bolwerk, dat Parijs met zijn kanonnen bedreigde, en in wier torens de slachtoffers van het oude regiem zuchtten! Hoeveel jongeren van

iedere nationaliteit hebben het revolutionnaire vuur in hun aderen voelen ontbranden bij de herinnering aan deze gebeurtenissen.

Maar al viert men de revolutie ook, men heeft de waarheid nog niet gezegd over dezen opstand, die in de wereldgeschiedenis belangrijker is dan de eeuwen van evolutie, die haar vooraf gegaan waren.

Laten wij de feiten vermelden, die meer en meer vertroebeld zijn onder den stroom van officieele leugens en burgerlijke legenden, uitgedacht om voor het volk de revolutionnaire les, die het uit dit groote epos had kunnen trekken, verborgen te houden.

De leugen der bourgeoisie, de leugen van het Jacobinisme, verdraait het aandeel van het volk in de revolutie. Laten we trachten de ware beteekenis voor het volk weer te herstellen.

Twee groote stroomingen bereidden de revolutie voor en brachten haar tot stand. De eene is in de officieele redevoeringen verheerlijkt.

Onze taak is het de andere naar voren te brengen — degeen waarover men het liefst zwijgt, omdat zij *anarchistisch* was.

De een, geheel ideëel, wordt uit de bourgeoisie geboren, de andere, werkeijk en vol van actief handelen, groeide op in het hart van de volksmassa's, van de boeren op het land, van de proletariers in de groote steden. En wanneer deze stroomingen elkaar ontmoetten op den weg — in het begin naar een gemeenschappelijk doel, en elkaar wederkeerig steun verleenden, — dan was de Revolutie daar.

Dat beteekende de omverwerping van de instellingen, die zich sinds eeuwen in den grond hadden vastgeworteld, en die zoo hecht schenen, zoo onwankelbaar, dat zelfs de meest onstuimige hervormers ze niet hadden durven aanraken. Dat was de val, de verbrokkeling van

alles, dat het wezen van het sociale, religieuse, politieke en economische leven van Frankrijk sinds eeuwen uitmaakte, van de verworven denkbeelden, van de heerschende opvattingen over elk der manifestaties en zoo ingewikkelde verhoudingen van het geheel der menschelijke kudde.

En het was de ontluiking van nieuwe opvattingen over de veelvuldige betrekkingen tusschen alle burgers — van nieuwe ideeën, die zich door Europa verspreidden, die de beschaafde wereld omverwierpen en aan de komende eeuw haar wachtwoord gaf, haar problemen, haar wetenschap, haar economische, politieke en moreele ontwikkeling.

Maar wat was dan die gedachte, ontsproten uit den schoot der bourgeoisie? Laten wij om over haar onbelangrijkheid, haar waarde en wezen te oordeelen, de resultaten ervan nagaan.

De gecentraliseerde, beschaafde en georganiseerde staten, die Europa uitmaken en de menschheid in hun gebied omsluiten, zijn het werk van de revolutionnaire bourgeoisie van 1789. Dat geweldige mechanisme, dat, op een bevel afgekondigd in een of andere hoofdstad, duizenden menschen in beweging zet, uitgerust ten oorlog, en nog eens duizenden vuurmonden, die dood en verderfenis gaan braken, slagvelden met bloed gaan besproeien, verwoesting op de akkers brengt, en rouw in de gezinnen; die uitgestrekte gebieden, bedekt met een netwerk van ambtenaren, die de bevelen van een centrale macht, benoemd door de kamers van afgevaardigden, opvolgen; die gehoorzaamheid van de burgers aan de wet; die verheerlijking van de wetten, het parlement van de rechters en hun agenten; dat netwerk van scholen, onderhouden of bestuurd door den staat om de vereering van de macht en passieve gehoorzaamheid te versterken; die geldkoningen, die in hun beurzen het lot der volkeren hebben, en waarmee ze den oorlogsijver der regeerders aanvuren

of in toom houden; die industrie, die den arbeider, dien de natie haar naar believe levert, onder zijn raderen verbrijzelt; die handel, welke de rijkdommen ophoopt in de handen van de opkoopers van den bodem, de mijnen en de fabriek; tenslotte die wetenschap, die, hoewel ze de gedachte vrijmaakt, de productiekrachten der menschheid verhonderdvoudigt, maar ze tegelijkertijd aan het meest krachtige recht wil onderwerpen; dit alles bestond niet vóór de revolutie, en was de droom geweest van de Engelsche en Fransche bourgeoisie lang voor 1789.

Deze geheele politieke en economische organisatie was lang voordat de revolutie zich door haar gerommel deed aankondigen, ontworpen en bestudeerd. In zijn geheel vindt men haar terug in duizenden geschriften, boeken en brochures, waaruit de menschen van den daad der Revolutie later hun inspiratie, hun beredeneerde energie zouden putten.

De Fransche bourgeoisie wist, wat zij wilde: haar ideaal was een staatsregeling te vormen naar het model van die van Engeland; den koning terugbrengen tot de eenvoudige rol van een registreerenden magistraat; de macht in de handen van het burgerlijk parlement brengen, op de manier van het oude Rome de regeering concentreeren en de belasting, rechtspraak, militaire macht, de school, den handel van het geheele landsgebied er in op nemen; vrijheid van handelsondernemingen afkondigen; den vrijen loop laten aan de uitbuiting van den arbeider, zonder verdediging tegen den uitbuiter; en dan het geheel onder de bescherming van den staat, die de verrijking der particulieren en de opeenhooping van groote fortuinen begunstigt in naam van de gelijkheid van onderwerping en van de vrijheid van opkooping en inbezitname.

Toen de gelegenheid zich voordeed om haar droom te verwerkelijken, arbeidde de bourgeoisie, sterk in haar kennis en in haar politiek ideaal, zonder aarzeling wat geheel en details betrof, met een onafgebroken en be-

wuste energie, die het volk nooit heeft gehad, bij gebrek aan een ontworpen en uitgewerkt ideaal, dat het tegenover het ideaal der bourgeoisie kon stellen, voort om dezen te realiseeren.

Maar om haar doel te bereiken, had zij kracht, physieke kracht — toewijding, doodsverachting in het gezicht van den vijand — noodig. Men moest de massa's in beweging brengen om den aanval tegen de oude instellingen te richten, om het sloopingswerk te doen.

Naast de strooming der ideeën, had men een van *actief handelen* noodig.

Deze werd uit het volk zelf geboren. De bourgeoisie hielp in het begin en deed beroep op de kracht van het volk om de monarchie aan te vallen, onder beding haar later weer te overmeesteren, toen het volk de rechten van den derden stand aanviel.

Welnu, deze machtige medewerking van het volk veinst men in de officieele redevoeringen niet te kennen. Dezen opstand, die vier jaren duurde en die de bourgeoisie in de gelegenheid stelde het koningschap te bestrijden en te overwinnen, vermeldt men nauwelijks, met spijt op de lippen; men betitelt hem als „betreurenswaardige uitspattingen, uitspattingen van bandieten."

Het werk van hen, die onze grootvaders behandelden als *anarchisten*, het werk, dat inderdaad anarchistisch was, in zijn wezen en handelingen, en dat de burgerlijke geschiedschrijvers onder stilzwijgen voorbijgaan, willen wij trachten aan de anarchisten van heden te leeren kennen terwijl we het betreuren niet in alle details af te kunnen treden, waarvan ieder zijn eigen belangrijkheid heeft, want de studie van voorbijgegane kampen is de beste leering voor de strijders van morgen.

II

In politieken zin was de idee der bourgeoisie een representatieve regeering in een almachtigen Staat, die het geheele leven van den burger bestuurde, een staat, zooals de rechtsgeleerden van het oude Rome dien opvatten.

In economischen zin was de idee nog niet erg duidelijk. De Fransche bourgeoisie had Turgot en Adam Smith gelezen en bestudeerd — de grondleggers der staathuishoudkunde; zij wist, dat in Engeland hun theorieën reeds waren toegepast, en zij benijdde haar buren aan den overkant van het Kanaal hun machtige economische organisatie evenals hun politieke staatsregeling. Zij droomde van de exploitatie der rijkdommen van den bodem, die nu onproductief in de handen der landheeren was en had daarin als bondgenoot de kleine burgers van het platteland, die de macht in de dorpen hadden, zelfs voordat de revolutie hun aantal vermeerderde. Ze zag reeds de ontwikkeling van de industrie vooruit, en de productie in het groot met behulp der machine, den handel en den uitvoer naar de koloniën aan de andere zijde van den oceaan, de markten van Amerika, de groote ondernemingen en — de groote fortuinen.

Maar vóór alles moest men de banden verbreken, die den boer aan den grond bonden; hij moest vrij zijn om zijn dorp te verlaten en naar de stad te gaan, opdat hij, door van meester te veranderen, goud aan den industrieel zou opbrengen, inplaats van de geringe pacht, die hij aan den landheer betaalde, al zou hem zelf ook het brood ontbreken.

Er moest orde zijn in de financiën van den staat, belastingen, die gemakkelijker te betalen waren en meer aan de schatkist opbrachten. Men had noodig, wat men hui-

chelachtig noemde „vrijheid vdn industrie en handel"; geen klein ambacht meer of gezellentijd, of gilde-raden, noch een gilde-meesterschap, dat de exploitatie belemmerde; geen studiemeesters meer, die de opkomende industrie in den weg stonden; noch binnenlandsche douanen of belemmerende wetten. Algeheele vrijheid van overeenkomsten wilde men.

En om dat te bereiken, moest de bourgeoisie de macht van het hof, de aristocratie en de geestelijkheid breken, den staat organiseeren en het bestuur er van in handen nemen.

Ziedaar het programma, dat de bourgeoisie bij het naderen der revolutie bezat; een wel afgebakend programma, zooals men ziet, waarin alles verband met elkaar houdt, overeenkomt en alles wordt aangevuld.

Het zou zeker onrechtvaardig zijn te zeggen, dat zij uitsluitend door eng-egoistische gezichtspunten werd geleid.

De beste vertegenwoordigers van den Derden Stand hadden van deze verheven bron gedronken — de philosophie der achttiende eeuw, die reeds het zaad in zich droeg van al de groote ideeën, die sindsdien opkomen. Den eminent grooten wetenschappelijken geest van deze philosophie, haar diep zedelijk karakter, ook al bespotte zij de conventioneele zedeleer; haar vertrouwen in de intelligentie, de kracht en de grootheid van den vrijen mensch, levend temidden van zijns gelijken, haar haat tegen despotische instellingen, dat alles vindt men bij de revolutionnairen terug. Waar hadden zij anders de overtuigingskracht vandaan gehaald, waarvan zij in den strijd het bewijs aflegden? Men moet ook erkennen, dat dezelfden, die het meest werkten tot verwerkeling van het programma der verrijking, oprecht van meening waren, dat de verrijking der particulieren ook het beste middel zou zijn om de natie in 't algemeen te verrijken.

Maar hoe groot ook de abstracte ideeën van vrijheid, gelijkheid en vrijen vooruitgang waren, die de meest oprechten van de vertegenwoordigers der bourgeoisie van 1789—1793 inspireerden, wij moeten hen beoordeelen naar hun *practisch* programma, naar de toepassingen van de theorie in de praktijk.

De abstracte idee blijft vaag; — waardoor vertolkt zij zich in de feiten van het werkelijke leven? Zie de socialisten van onzen tijd, die hun inspiratie, hun enthousiasme in de grootheid van de gemeenschappelijke idee, het geluk der massa's putten; maar wat al verscheidenheid van opvattingen in hun theorieën voor de in praktijkbrenging van dit ideaal! Voor sommigen is het socialisme de vrijmaking van het menschelijk geslacht, terwijl het voor anderen nauwelijks meer beteekent dan de hervorming der loonen; alle mogelijke schakeeringen bevinden zich tusschen deze twee uitersten. De abstracte idee geeft de mogelijkheid tot heel wat verschillende programma's: het is dus niet naar zijn ideeën maar naar zijn programma, dat men iemand moet beoordeelen.

Welnu, indien het dan rechtvaardig is te erkennen, dat de bourgeoisie van 1789 geïnspireerd werd door ideeën van vrijheid en gelijkheid, economische, politieke en religieuse vrijmaking — dan moeten wij ook toegeven, dat deze ideeën, zoodra zij vorm gingen aannemen, zich juist vertolkten door het dubbele programma, wat wij zooeven geschets hebben: onbegrensde vrijheid om de rijkdommen van elke soort te benutten en den menschelijken arbeid uit te buiten, zonder eenigen waarborg voor de slachtoffers van deze uitbuiting, en centralisatie der machten om de' vrijheid der uitbuiting te garandeeren en te verzekeren, d. w. z.: de Jacobijnsche Staat, gecopieerd naar het model van den Romeinschen Staat.

En het volk? Wat was *zijn* idee?

Ook het volk had uit de philosophie van dien tijd ge-

put. De ideeën der groote Schotsche denkers, gesystematiseerd, ontwikkeld en gepopulariseerd in Frankrijk, drongen, nauwelijks merkbaar, in de hersenen van hen, die zich afsloofden aan de ploeg, het aanbeeld of de vijl. Zij werden bezield door de groote beginselen van vrijheid, haakten naar een toekomst van geluk voor allen. En wanneer men de literatuur van dien tijd herleest, wordt men getroffen door de groote menigte zuiver socialistische ideeën — zuiver communistisch, bij het volk gebracht door bourgeois als een Sieyès, of een Brissot die vòòr Proudhon reeds het: „Eigendom is diefstal" had gesproken.

Een vage bezieling van communisme en anarchisme bewerkte de volksmassa's. Men behoeft slechts Rousseau na te slaan — de philosophische geschriften en de roman, die in dit tijdperk gelezen werden — om zich er van te overtuigen.

Maar terwijl bij de bourgeoisie de ideeën van vrijmaking vertolkt worden door een uitgewerkt programma van politieke en economische organisatie, gaf men dezelfde ideeën aan het volk slechts als een aantal ontkenningen, zonder zich ooit te bekommeren wat in de plaats van de afgeschafte instellingen zou komen. Men zou zelfs zeggen, dat zij, die tot het volk spraken — evenals vele socialisten van onzen tijd — vermeden zich duidelijk uit te drukken. Bewust of niet scheen men te zeggen: „Waarvoor is het goed tot het volk te spreken over de wijze waarop het zich later zal organiseeren! Als het alleen maar sterk genoeg is voor den aanval, en de energie heeft de oude instellingen omver te werpen. Dat is al, wat men van het volk verlangt; later zullen ze wel zien, hoe men alles in orde zal brengen."

Men sprak niet tot het volk over de toekomst. Men scheen te gelooven hierdoor zijn revolutionnaire energie te bekoelen, men raakte alleen zijn gevoelens aan. Men onthulde de misbruiken en zei het: — „Sta op! Alles zal zich dan ten beste keeren!" Hoeveel socialisten en anar-

Laat men alleen maar in „La Révolution" van Edgar Quinet (Hoofdstuk I, pag. 342) de volgende regels lezen:

„In 1792 is de club der Jacobijnen nog geheel royalistisch; men wil Billaud-Varennes, die zich vermeten had het koningschap als punt van bespreking te stellen, verjagen. Terzelfdertijd vraagt Robespierre in allen ernst, iets minder dan drie maanden voor den val van de monarchie: „Wat is de Republiek?". Gedurende heel den tusschentijd van de Wetgevende Vergadering, toen hij van het spreekgestoelte zich had teruggetrokken en in zijn blad het volk wilde opvoeden, verdedigt hij tot het uiterste de koninklijke staatsregeling. Geen woord, dat het volk kan voorbereiden op de omverwerping, die gaat volgen. Den 7en Juli 1792, d. w. z. twee en een halve maand voor de uitroeping der republiek leggen de republikeinen in de Wetgevende Vergadering den eed af de republiek te verafschuwen [1])

Dit was in 1792, hoe stond het dan in 1789?

Voor ons staat het vast, dat de kracht van den aanval uitging van het opstandige volk. Zonder het volk was er geen sprake van revolutie geweest.

Na pagi a 16 zie men eerst pagina 44.

Door een *onbegrijpelijk abuis* ter drukkerij is onderstaand stuk tusschen de pagina's 16 en 17 uitgevallen. Nà pagina 16 gelieve men dus eerst hieronder te lezen, om daarna op pagina 17 te vervolgen.

chisten handelen nog op dezelfde manier! Ongeduldig om den dag van den opstand te verhaasten, behandelen zij iedere poging van toekomstige organisatie, als inslaapmakende theorieën.

Ook drukt zich de idee van het volk uit in negaties als: „Verbrandt de pachtersboeken! Weg met de tienden! Weg met Madame Veto! Aan de lantaarn met de aristocraten!" — Maar, aan wie de vrije grond? Voor wie de erfenissen der geguillotineerde aristocraten? Aan wie de Staatsmacht (die uit de handen van Madame Veto viel en die in de handen der Jacobijnen opnieuw een geweldige macht werd)? — Het is zelfs te betwijfelen of men deze vragen heeft gesteld. En als men er later over sprak, gedurende de revolutie, dan was het slechts om het volk te bekeeren — te bederven zou juister zijn — tot het ideaal der bourgeoisie.

Maar, hoe krachtig ook het idee was, een afgrond scheidde haar nog van het handelend optreden. Ook de bourgeoisie bleef onmachtig, zoolang het volk ook haar nog niet zijn krachten, zijn revolutionnaire onstuimigheid, zijn opstanden, zijn Jacquerie verleende, die de bourgeoisie mogelijk maakten, het oude regiem omver te werpen.

De geschiedschrijvers spreken ons met nadruk over den 14en Juli, over den revolutionnairen stoot van de bourgeois bij het naderen der Revolutie. Dat is niets anders dan een legende, die naderhand is gefabriceerd. Wat ons in al onze studiën van de revolutie integendeel getroffen heeft, is de lafheid van de bourgeoisie tegenover de macht van den koning, haar lafheid voor 1789, haar lafheid na 1789 en tot in Juni 1792. Tegenover één Epremesnil,

hoeveel duizenden lakeien! Zelfs toen de Revolutie rommelde, toen het Oosten van Frankrijk in vuur stond, toen overal het volk zich node kon bedwingen, was de houding van de bourgeoisie tegenover den koning walgelijk.

III.

Als wij beweren, dat de boeren en arbeiders uit de steden alleen de revolutie maakten, zijn we in tegenspraak met de geschiedschrijvers. Als men hen wil gelooven, dan zou de bourgeoisie vanaf het begin blijk gegeven hebben van revolutionnair temperament; zij zou het volk hebben meegesleept. Maar laat men dezelfde geschiedschrijvers nalezen, zonder bij hun boutades te verwijlen, en de feiten opzoeken, liever dan de conclusies, en men zal integendeel getroffen zijn door de lafhartigheid der bourgeoisie.

Als de vrijheid geen andere verdedigers had gehad, zouden we nu nog onder het oude regiem leven. Niet alleen voor 1789 verdroeg de bourgeoisie de willekeur en de aanmatiging van het hof, maar zelfs in 1789 en 1790, midden in de Revolutie, komt haar houding slaafschheid nabij. De taal in de vergadering is alleen opstandig; haar adressen aan den koning zijn in den stijl van een lakei geschreven. Zij wordt slechts stoutmoediger naarmate de macht van den koning verzwakt en in puin valt onder de slagen van het volk.

Gedurende vier jaren heeft de bourgeoisie niets anders gedaan, dan het volk, goed of kwaadschiks, in zijn revolutionnaire onstuimigheid te volgen. En terwijl het in 1793 reeds de commune wil, min of meer communistisch, zien we dan Robespierre en anderen niet de Engelsche staatsregeling voorstellen?

Maar laten we niet vooruitloopen en terugkeeren tot 1789.

De legende, die men voor ons gemaakt heeft van den 14en Juli is genoeg bekend.

De zitting van de Nationale Vergadering had plaats.

Na twee maanden van draaierijen hadden de drie groepen: geestelijkheid, adel en derde stand — zich eindelijk vereenigd. De macht ontglipte uit de handen van het hof.

Toen werd de staatsgreep voorbereid. De troepen, die in groote massa's om Parijs lagen, joegen de Vergadering uit elkander. Den 11en Juli besloot het hof te handelen: Necker, de hervormingsgezinde minister, werd weggestuurd uit het ministerie, en verbannen. Parijs verneemt dit den 12en; de burgers gaan de straat op, terwijl ze het beeld van Necker dragen. In het Palais Royal houdt Camille Desmoulins zijn redevoering: men plukt de bladeren van de boomen om groene cocardes van te maken. Men zet de voorsteden tot opstand aan, die 50.000 pieken smeden in 36 uur; men trekt naar de Bastille, die weldra haar bruggen neerlaat...

De Revolutie heeft haar eerste overwinning bevochten.

„Het nieuws verspreidt zich in de provincie, en overal brengt dit gelijksoortige opstanden teweeg. Het dringt door tot de dorpen, en de kasteelen worden verbrand. Dan doen de geestelijkheid en de adel in den nacht van den 4en Augustus afstand van hun feodale rechten. De feodaliteit heeft opgehouden te bestaan.

„Wanneer de boeren nog opstandig doorgaan op het platteland, dan zijn dit niet anders dan bandieten, die door het hof en door de Engelschen, die er belang bij hebben de wanorde te doen voortduren, betaald worden. Ook de patriotten en de gemeentebesturen willen een eind maken aan de anarchie door de roovers terecht te stellen. En als de revolutie voortduurt, dan is dat de schuld van het hof en de aristocraten, die zich niet buigen voor de groote beginselen van 1789. Al is de Republiek ook afgekondigd, toch gaan de revolutionnaire partijen door elkander te vermoorden, totdat de Thermidor de reactie brengt."

Ziedaar de legende der bourgeoisie.

Welnu, van het begin tot het eind is deze legende

valsch, valsch in de opsomming der feiten, dubbel valsch in hun vertolking.

De Revolutie begint niet met den 14en Juli. Zij was reeds begonnen sinds Januari 1789 — zelfs in den winter al van 1788.

Als de protesten der parlementen in 1788 eenig gewicht hebben gehad, dan kwam dat niet door de lanterfanters, die elkaar pleegden te ontmoeten bij deze plaatsen van gerechtigheid. Het was de tusschenkomst van het volk, die hen soms een indrukwekkend karakter gaf, een revolutionnair karakter. Op verscheiden plaatsen stonden de arbeiders der steden op, profiteerend van den onderlingen strijd der regeerders, met de bedoeling af te rekenen met de aristocrarische uitbuiters.

Het koningschap had de Generale Staten niet bij elkaar geroepen, als het slechts rekening had moeten houden met de platonische protesten der heeren parlementairen.

Maar het volk stond ook op; „Het wilde beest", „De razende olifant" (zoo kwalificeert de heer Taine het volk — in de academische taal ongetwijfeld) liet zijn stem hooren. Men moest het overmeesteren, waartoe het hof zich zonder de hulp der bourgeoisie onmachtig voelde. Het hof besloot dus de vertegenwoordigers der bourgeoisie bijeen te roepen.

*
* *

Overigens betaalde het volk sinds 1788 zijn belastingen niet meer aan de landheeren. Niets is meer waar, dan dat het door de bourgeoisie daartoe was aangemoedigd. Dat de bourgeoisie van 1789 zoo verstandig was geweest te begrijpen, dat zij zonder een opstand van het volk nooit de absolute macht had gekregen, dat is ook waar. Dat het volk tot den opstand werd aangezet door sommige besprekingen in de Vergaderingen der Notabelen, die reeds over de afschaffing der feodale rechten spraken, is vrij natuurlijk. Revoluties zijn geen resultaten der wanhoop, zooals de Blarquisten beweren, die gelooven, dat uit het

buitensporig kwade het goede voort kan komen. Integendeel het volk had in 1789 het lichtschijnsel der naderende bevrijding gezien en met des te meer vreugde ging het slechts tot den opstand over.

Maar het is niet voldoende te hopen: men moet handelen, met zijn leven de eerste opstanden betalen, de opstanden die de revoluties voorbereiden. Dat kon niet van de bourgeoisie komen, maar kwam van het volk.

Dus toen opstand nog werd gestraft met ophanging, schandpaal en marteling stonden de boeren reeds op.

Vanaf November 1788 worden deze opstanden algemeen, nu eens individueel, dan weer collectief — hoe langer hoe meer collectief naarmate het volk stoutmoediger werd, en de intendanten schreven aan den minister, dat men alle opstanden moest onderdrukken, indien dit even mogelijk was. Ze werden gemaakt zonder redevoeringen, maar met goede knuppels. Afzonderlijk genomen heeft geen van hen eenige waarde, tezamen ondermijnen ze de grondvesten van den Staat.

In Januari hadden de verkiezingen plaats. Maar de boer bekommerde er zich niet om. Practisch mensch voor alles, rekende hij niet op zijn vertegenwoordigers; hij stond op. Hij weigert de heerendiensten aan den Staat en aan den landheer. Hier en daar wordt een landheer terechtgesteld door de Jacques — geheime verbonden worden spontaan uit het midden der massa's opgericht, zonder reglement of gecentraliseerde organisatie, bestaande uit eenige vrienden, die elkaar kennen, en in gezamelijk overleg handelen, in geheime comité's. De ontvangers der belastingen worden met knuppelslagen ontvangen; de velden en gronden der landheeren worden in beslag genomen en bewerkt.

En deze opstanden, zooveel te verschrikkelijker, daar ze geheel onverwacht zijn, vermenigvuldigen zich door geheel Frankrijk, vooral in 't Oosten, het Noord- en

Zuidoosten. Taine rekent, dat er meer dan 300 waren vóór den 14en, waarvan hij de sporen in de nationale archieven terug heeft gevonden. Het cijfer drie duizend zou waarschijnlijk niet overdreven zijn, als men zich herinnert, dat de archieven in 1793 op order der Conventie zijn verbrand.

Chassin heeft duizendmaal gelijk met te zeggen, dat indien Parijs den 14en Juli overwonnen was, de feodale rechtent och hadden moeten verdwijnen. De boeren erkenden ze niet meer, en een regelmatige oorlog was noodig geweest tegen ieder dorp om ze te herstellen.

De feodaliteit had den doodslag al ontvangen, lang voordat het theater van Versailles weerklonk van die redevoeringen, — uitstekend zonder twijfel, maar onmachtig — die de geschiedschrijvers voor ons met zorg hebben bewaard.

Kon Parijs kalm blijven, toen het Frankrijk der boeren reeds was opgestaan? Zeker het werd goed bewaakt door de troepen, maar toch waren er kleine opstanden. In April stond men op tegen den uithongeraar Réveillon, en iedere week had haar schermutselingen. De bourgeoisie moedigde het volk aan, blij steun voor haar eischen er in te vinden.

Dan komt de maand Juli. De drie groepen zijn vereenigd — de bourgeoisie heeft haar eerste parlementaire overwinning behaald. Maar het hof bereidt zijn staatsgreep voor. De troepen staan in de kazernes gereed. De huzaren onderbreken de Vergadering en slaan de vertegenwoordigers uiteen.

Wij, die den 18en Brumaire en den 2en December hebben gehad, weten wat er gebeurd zou zijn. De vertegenwoordigers zouden geprotesteerd, — en gehoorzaamd hebben, terwijl de leiders naar de Bastille gesleept zouden worden. De bourgeoisie maakte zich eveneens geen illusies over den moed harer vertegenwoordigers, en zij begreep de noodzakelijkheid het volk van Parijs aan te moeten zetten om dezen staatsgreep te beletten.

Het stuit den heeren republikeinen heden tegen de borst dit te bekennen. Het stuit hun tegen de borst den oorsprong van hun macht te erkennen, maar men moet zich er wel in schikken. Het was echter in de kleine kroegjes der voorsteden, dat hun grootvaders hun steun zijn gaan zoeken. Door de arbeiders te vleien, ze beloften van vrijheid, gelijkheid — en socialisme, want dat was het: „brood voor allen; welzijn voor allen" — voor te spiegelen; door hen, die ze nu verachten, te liefkozen, door te drinken met hen, die ze op 't oogenblik het uitvangsel van het volk noemen, hebben zij de macht verkregen, die alleen den koning, het hof en de aristocratie kon overwinnen.

En het Parijsche volk vroeg niets meer. Het voelde zich sidderen bij de droomen van vrijheid. Maar het had ook brood noodig, want de kinderen gingen met leege magen naar bed. Neerschieten de aristocraten — alle rijken — dat wilde men wel in de voorsteden; maar men wilde ook de octrooien verbranden en de zolders der graankooplieden plunderen, evenals de kelders der wijnhandelaren. En lang voordat de bourgeoisie een Camille Desmoulins vond om „te wapen!" te roepen, stond het volk te Parijs al op.

Necker werd den 11en heengezonden. Parijs vernam het eerst den 12en. Maar reeds *den 8en Juli* (raadpleeg den „Moniteur", maar niet de herdrukken!) had er een opstand plaats onder de werkelooze arbeiders belast met de aanaardingen op Montmartre. Den 10en had er bloed gevloeid, en dienzelfden dag ging de tol aan de Chaussée d'Antin in vlammen op, en kwam er brood en wijn Parijs binnen zonder octrooi. — Wie weet of Desmoulins wel ooit zijn trotsche rede had gehouden, wanneer hij zich niet gesteund had gevoeld door de massa? Of deze redevoering niet geïnspireerd was geworden door het gerommel der opstanden.

Het Parijsche volk kon niet meer wachten. Bij den eersten

oproep liep het te wapen. Het maakte zich *het eerst* meester van *het brood* door het klooster der Lazaristen te plunderen en 52 karren met graan naar de Hallen te brengen: men vecht niet met een leege maag; het smeedde pieken en twee dagen later was het fort, dat Parijs bedreigde onder den aandrang van het volk gevallen.

Maar het volk haatte niet alleen de aristocraten. Het had het ook op de rijke uithongeraars gemunt. En gedurende twee dagen stond het Parijs der rijken op het punt door het Parijs der armen geplunderd te worden.

De bourgeoisie dacht echter al, na het volk gebruikt te hebben, aan middelen om het te weerhouden. Zij wapende zich — met geweren tegen pieken. Beter en verder ziend, organiseerde zij zich *tegen het volk*, terzelfdertijd, dat zij zich tegen het koningschap organiseerde en — „eenige heilzame voorbeelden waren voldoende om plunderingen te voorkomen en de roovers tot orde te brengen", zeggen eenige tijdgenooten.

Het volk — bondgenoot van gisteren — was nu „roovers en bandieten". Trotsch op zijn overwinning op het koningschap, ontwaakte het onder een nieuwe macht — die der bourgeoisie.

Deze geschiedenis van den 14en Juli is de geschiedenis van het volk in de Revolutie.

Vandaag bondgenoot — morgen bandiet. Bondgenoot op den 5en October; op den 10en Augustus bandiet, wild beest, en razende olifant tusschentijds. Het slachtoffer geworden door het gebrek aan kennis van tevoren, wat het met zijn overwinning moest doen!

IV.

Toen Parijs zich van de Bastille meester maakte, was het platteland in vollen opstand. Maar de steden hadden zich nog niet verroerd. Zij zetten zich niet eerder in beweging, dan nadat zij het succes van den opstand in de hoofdstad hadden vernomen.

De steden van toen lijken niet op die van tegenwoordig. Sinds de Middeneeuwen had zich er een erfelijke aristocratie van bourgeois genesteld, die de gemeentezaken en finantiën in handen hadden. Zij knoeide, verrijkte zich ten koste van de stad, en de buit bleef van vader op zoon in eenige families. Deze families bezaten ook lijfeigenen op het platteland. Rijke burgers en edelen hadden bovendien feodale rechten op de inwoners van de stad, zoodat om te huwen of zijn eigendom aan zijn kinderen te vermaken of om het te verkoopen, de arbeider belasting betaalde aan zijn heer, edele of burger, evenals de boer in de dorpen.

De gemeenten waren nesten van landjonkers en magistraten, door wie de heeren en de groote bourgeois het volk de wet lieten voorschrijven, en dit wilde niets liever dan den brand in deze spelonken van slaafschheid steken.

Ook de bourgeois hadden hun grieven; belust op verrijking begonnen deze menschen fortuin te maken met handel en nijverheid. Zij zagen met een kwaad oog naar de aanmatigende edelen, de uitzonderingen ten hunner gunste gemaakt met het betalen der belastingen. Zij droomden ook van een groote industrie, vrijheid van exploitatie, en de gilden stonden hen in den weg. Men buit nooit zoo goed uit, dan wanneer men met iederen arbeider individueel te doen heeft.

Deze lichamen van eens zoo machtige handwerkers, die in de Middeneeuwen de organisatie van den arbeid

door de commune vertegenwoordigden, zouden zich in nieuwe instellingen hebben kunnen hervormen, gewijzigd naar de behoeften der handwerknijverheid; maar dat was niet naar den zin van de bourgeoisie geweest, die de „vrijheid ven overeenkomst" wilde, d.w.z. de vrijheid, zonder belemmeringen, iederen proletarier individueel uit te buiten.

De haat van het volk tegen het feodalisme van de bourgeoisie en de landheeren, en de haat van de kleine burgerij tegen den adel en de gilden, gaven elkaar de hand. Ook in de provincies stonden de proletariers op, zoodra zij den val van de Bastille vernamen, reeds moe van de draaierijen van de Vergadering en bezield met de groote ideeën van vrijmaking, Vrijheid en Gelijkheid en gevleid door de kleine burgers. De steden uit de Elsas, Lotharingen en de Dauphiné, die van het Oosten vooral, pleegden verzet. De stadhuizen werden stormenderhand bezet; de papieren verbrand, de oude families weggejaagd. Heerendiensten, tienden en de geheele nasleep der feodaliteit, verdwenen, zoowel in de steden als in de dorpen.

Het volk danste op de puinhoopen, het plantte vrijheidsboomen — en het keerde naar zijn krotten terug. Maar de bourgeoisie was niet met zoo weinig tevreden. Zij greep de gelegenheid dadelijk aan, op het platteland evengoed als in Parijs, wapende zich onmiddellijk, organiseerde haar troepen, maakte zich meester van de gemeentebesturen, en stelde zich in de plaats van de verdwenen macht. En toen het volk zijn werk wilde vervolgen en de revolutie verder voltrekken, bevond het zich onder de plak van een nieuwen meester, even sterk als de verdwenen macht; het bevond zich tegenover een gewapend leger — de troepen der bourgeoisie — even geducht als de soldaten van het koninklijke Duitsche leger.

De bourgeoisie van 1789 had een bepaald plan: De burgerlijke troepen wapenen, die als schutsmuur moesten dienen èn tegen het volk èn tegen het koningschap; de ge-

meente besturen bezetten; den „eigendom doen eerbiedigen;" zich van de staatsmacht meester maken en den staat hervormen volgens het plan, dat we hierboven geschetst hebben.

Daarvoor was het niet alleen voldoende meester te zijn in Straatsburg, Lyon, Marseille, enz. Men moest dat zijn in iedere gemeente, en doen in alle kleine gemeenten, wat men in de groote steden had gedaan.

Maar wie kon dat volvoeren? Wie kon de troepen bemannen? Zeker niet de nationale vergadering. Het moest voortkomen uit eigen initiatief van de bewoners. En die bewoners, geheel opgaand in hun kleine winkelbelangen, verroerden zich niet; zij interesseerden zich nauwelijks voor dat, wat in Frankrijk plaats greep.

De bourgeois van 1789 waren niet zoo naief als onze machthebbers, die alles met decreten meenen te verkrijgen. Zij begrepen, dat men handelen moest in iedere gemeente, zonder iets van Parijs te verwachten. Dupont en anderen belastten zich er mede, en ziehier op welke manier.

Sedert Januari laten we zeggen, stond het platteland van het Oosten in vuur. Onbekende propagandisten, uit het volk zelf voortgekomen, liepen de dorpen af, het land tot de revolutie aanzettend. Daar waar gewone middelen niet voldoende waren, deden zij zich voor als berichtgevers van valsche besluiten van de Nationale Vergadering, bevel gevende niets meer te betalen en zich van de goederen der landheeren meester te maken. Anderen toonden valsche decreten van den koning, bevel gevende de kasteelen te verbranden. Er was zelfs een letterzetter, die voorgaf een familielid van Lodewijk de 16e te zijn. Want de boeren van toen waren noch geletterder, noch beter onderricht, noch dapperder dan de Russische boeren van tegenwoordig; zij wilden opstaan, maar men moest hun een schijn van wettigheid aan hun handelingen geven. Dat kon altijd als een verontschuldiging dienen in geval van een nederlaag.

Het is geen legende, wat we verkondigen, het zijn *feiten*, waar de burgerlijke geschiedschrijvers stilzwijgend overheen gaan. Men behoeft echter slechts den „Moniteur" te raadplegen om zich er van te verzekeren. De besluiten van de Nationale Vergadering en het rapport van Gregoire maken er melding van.

Zoo gingen dus de kasteelen in vlammen op, werden de pachtcontracten verscheurd, werd de afschaffing der feodale rechten door bedreiging of door het vuur, zeer dikwijls in naam van den koning of de Vergadering verkregen.

Maar als consequente menschen maakten de boeren geen onderscheid tusschen edelen en bourgeois. Wanneer een landheer zijn feodale rechten aan een bourgeois had afgestaan (en de verarmde adel deed dit zeer dikwijls evenals op het oogenblik Engelsche lords of Russische landheeren dit doen) staken de boeren het huis van den bourgeois in brand en noodzaakten hem, met het mes op de borst, van zijn rechten afstand te doen, evenals zij dit gedaan zouden hebben met een hoogadelijk heer.

„De bandieten hebben de kasteelen der patriotten verbrand", schreeuwden de revolutionnaire bourgeois. Dus los op de boeren! En de burgerlijke troepen verlieten de steden om de orde op het platteland te herstellen. Te Straatsburg, den dag na den opstand, die de feodaliteit afschafte, arresteerden de troepen der bourgeoisie 400 arbeiders en hingen er 2 dadelijk van op. Maar op het platteland was het erger. De gemeenteraden vervormden zich tot verplaatsbare rechtbanken, en na met die boeren, die zonder wapenen waren, gevochten en een gemakkelijke overwinning behaald te hebben, hingen zij zonder genade de „bandieten" op, die de „burgerlijke eigendommen" tegelijk met die der edelen hadden durven plunderen. De documenten vermelden acht boeren opgehangen in de streek Maconnais, 12 door het bestuur van Douai, en evenzooveel waren het in iedere provincie. Op het oogen-

blik, dat men „de Rechten van den Mensch" samenstelde (Augustus 1789), stelde men op een dag *13 wildstroopers* terecht, die de revolutie volgens den letter hadden genomen en wild waren gaan jagen op het goed van hun landheeren.

Profiteerende van den algemeenen opstand der boeren in de Elsas, Lotharingen, Dauphiné, Champagne, Poitou, Périgord, enz., enz., liepen de handlangers van den Derden Stand, Duport en anderen, de kleine dorpen af om de bourgeois te verplichten hun troepen te wapenen — „In 14 dagen" — vertelt Duport zelf — „heb ik een groot deel van Frankrijk gewapend. Ik kwam in de stad, riep de menschen bij elkaar en verklaarde, dat de roovers in aantocht waren, geheel toegerust op weg naar de stad. Dan wapende men zich in alle haast." En de burgemeester van Péronne bekent openlijk: „Wij willen den schrik er in hebben", zei hij. „Het is alleen met sombere geruchtmakingen, dat we een drie millioen burgers over de geheele oppervlakte van Frankrijk onder de wapenen kunnen houden."

O ja, de bourgeoisie wist wat ze moest doen. En op die manier bevond in den loop van de herfst 1789 de bourgeoisie zich gewapend, in bezit van de gereorganiseerde gemeentebesturen, volgens de nieuwe wetsregeling en aan het hoofd van een groot aantal troepen. En toen het volk, in zijn prachtige revolutionnaire onstuimigheid optrok tegen den herstelden eigendom, ontmoette het den bourgeois, die hem „halt" toeriep! "Je hebt gedaan, wat men je gevraagd heeft, maar je zult niet verder gaan. Je hebt het oude regiem afgeschaft, maar wij zijn het nieuwe regiem. Ziehier de krijgswet, en van het oogenblik dat de burgemeester de roode vlag ontrold heeft, zal men je fusilleeren, doodschieten, om je weer in jullie krotten terug te doen keeren!"

En in dien tijd, kondigde de Derde Stand in de Nationale Vergadering allerlei wetten af om Frankrijk

volgens zijn ideaal te reorganiseeren. Wetten, die in een gewonen tijd jaren noodig hadden gehad om samengesteld te worden, werden nu in eenige dagen gemaakt. Rechtsgeleerden bewonderen ze nog om hun helderheid, mooien stijl, afwezigheid van tegenstrijdigheden en om de details. Europa heeft ze gedurende een eeuw gecopieerd.

De oorzaak was, dat de bourgeoisie niet voor iets onvoorziens stond. Zij zette slechts op papier, wat zij langen tijd overdacht en bestudeerd had.

Maar waren deze wetten tot werkelijkheid geworden, het was gedaan met de revolutie, die bij de prachtige verklaringen van de Rechten van den Mensch stil was blijven staan, welke, wat de feiten betrof, slechts de organisatie van de slavernij beteekenden.

Gelukkig hielden de aristocratie en het hof zich niet voor overwonnen. Zij streden tegen de wetten van de Constituante; zij zwoeren samen en de Revolutie moest voortgaan.

Zij ging inderdaad voort, en dank zij den geweldigen strijd, dien zij weldra had te voeren, bleef zij niet stilstaan bij de vage en hoogdravende woorden van „Het wetgevend Lichaam."

V.

De geschiedenis der groote Revolutie, zooals zij verteld is door Michelet, Louis Blanc en zelfs Mignet, heeft uitermate geholpen in de geheele wereld een geest van verzet en tyrannenhaat te wekken, maar aan den anderen kant heeft zij een ongelooflijk kwaad aangericht door het vooroordeel van een regeering aan te kweeken, aan de revolutionnaire regeeringen en aan de club der Jacobijnen een belangrijkheid te verleenen, die zij nooit gehad hebben, terwijl zij de rol der massa's verkleind heeft en een geheel valsche revolutionnaire traditie heeft geschapen.

Als men deze geschiedenissen leest, krijgt men de overtuiging, dat de volksvertegenwoordigers de Revolutie gemaakt hebben, dat zij het initiatief hebben genomen om het oude regiem te vernietigen, terwijl ze tegelijkertijd een beroep deden op het volk om hun eischen te steunen.

In werkelijkheid is hier niets van aan, is er niets meer valsch dan deze, zoo zeer ingang gevonden hebbende opvatting der Revolutie. De nationale vertegenwoordigers hebben zeker gewerkt om de macht der bourgeoisie te *organiseeren*, haar in haar handen te centraliseeren, ten voordeele van diezelfde bourgeoisie. Maar ze hebben dit slechts gedaan naarmate de opstand van het volk het oude regiem vernietigde, om op die manier uit de ineenstorting het best de instellingen van het verleden te redden.

Wat *hun* aanvalskracht betreft, die was zonder beteekenis, we herhalen het, en men kan beweren, zonder overdrijving, dat het geheele vernietigingswerk door het volk werd volbracht, buiten de vergaderingen om en tegen hun verlangen zelfs in. Het was het volk, dat de feodale slavendiensten afschafte, *ondanks het verzet van zijn vertegenwoordigers*. Het waren de schooiers, die het

raderwerk van de oude monarchie: haar parlementen, provinciale instellingen, schatkistadministraties en onderdrukkingsmacht desorganiseerde, *ondanks de woedende besluiten daartegen uitgevaardigd door de volksvertegenwoordigers.*

Men beweert soms, dat de volksvertegenwoordigers in de Constitueerende Vergadering, bij de Wetgeving en vooral bij de Conventie, de volbrachte revolutionnaire daden toch bekrachtigd hadden, en dat deze sanctie ze veralgemeende en hun wetskracht verleende, maar dit is nog te veel gezegd. Alles wat het volk gedaan kon krijgen, was deze vergaderingen te noodzaken, door ze vanaf de tribunes te bedreigen, zekere feiten te erkennen en ze door wetten te staven, hoewel hun meest vooruitstrevende wetten altijd nog maar compromissen met het verleden waren; het waren schikkingen, waardoor men, in 't gezicht van het opgestane volk, een deel der oude privileges wilde redden.

Zoo waren de Vergaderingen, de Conventie inbegrepen, slechts een struikelblok voor de Revolutie. Nooit zijn ze het revolutionnaire werk vóór geweest, wat Michilet of Louis Blanc er ook van zeggen.

Het zou ons onmogelijk zijn in deze brochure de Revolutie stap voor stap te volgen, om aan te toonen, wat we hierboven gezegd hebben. Enkele voorbeelden zijn voldoende om de juistheid van onze zienswijze te bewijzen.

Laten we het gewichtigste feit van de Revolutie nemen — de afschaffing der feodale rechten — en laten we eens zien, hoe die tot stand kwam.

Men kent de legende van den nacht van den 4en Aug. 1789. De geestelijkheid en de adel, bezield met een vaderlandslievende onstuimigheid, zouden in dezen gedenkwaardigen nacht afstand van hun rechten hebben

gedaan. Zoo wil de geschiedenis het. En heeft zij niet als bewijs de bombastische redevoeringen van den hertog van Aiguillon, den hertog van Noailles, den Aartsbisschop van Chartres, en van een twintigtal edellieden?

Woorden, niets anders! Enthousiasme, dat slechts een paar uur duurde, terwijl het de vraag is of het toen zelfs nog oprecht was.

En vooreerst is het zeker, dat het een nacht van paniek was — en geen nacht van enthousiasme. Gedurende enkele weken stonden de kasteelen in brand of waren geplunderd, vooral in de provincies van het Oosten; de boeren waren tegenover enkele landheeren woest geweest, zij hadden hun de voeten geroosterd om ze te noodzaken afstand van hun rechten te doen (zoo vertelde men tenminste in Parijs) en de berichten, die men uit de provincie kreeg, dikten de gebeurtenissen aan.

„Het zijn geen bandieten, die dat doen!" riep de hertog van Aiguillon uit — „maar het volk heeft een soort van verbond gesloten om de kasteelen te vernielen, de velden te verwoesten, en vooral om zich van de archieven meester te maken" (waarin de feodale belastingen waren beschreven).

Hier sprak panische schrik — geen enthousiasme.

Maar wat stelden die woeste revolutionnairen van den Derden Stand voor, toen ze de gebeurtenissen der Jacquerie vernamen?

Raadpleeg den „Moniteur", en gij zul zien, dat zij ter vergadering gekomen zijn om een wet te vragen *ter bescherming van de edelen tegen de in-verzet-geraakte boeren.* Gelukkig zijn de edelen beter ingelicht over den toestand op het platteland. Zij voelen, dat het om hun bestaan gaat. Zij begrijpen, dat de regeering onmachtig is, en dat een wet de Jacquerie niet tegen zal houden; dat al hun voorrechten op eens gaan verdwijnen. En zij trachten het essentieele te redden door „op het altaar des

Vaderlands", dat wat geen waarde heeft, te offeren. Zij haasten zich n.l. afstand te doen van de persoonlijke heerendiensten — iets wat de boeren sinds zeven of acht maanden niet meer doen; zij doen afstand van de heerlijke rechtspleging, die ze niet meer kunnen uitoefenen, daar de rechtspleging der boeren op dat oogenblik geldt!

Wat besluit de Constitueerende Vergadering op al dat afstanddoen?

Zij verklaart, dat de feodale rechten zijn afgeschaft: zoo begint hun decreet. Maar zes of zeven regels verder vertelt zij ons, dat ze iets afschaft, wat niet meer bestaat, n.l. de persoonlijke *heerendiensten*, die volgens de rapporten der intendanten sinds 1788 niet meer worden uitgeoefend, en waarvan Chassin ons zegt, dat men elk dorp afzonderlijk moest belegeren om ze weer in te stellen.

Wat de *werkelijke* lijfeigenschap betreft — de korentiende, „de terriers" [3]), de „agriers comptants" [4]), de eenige die nog geldelijke waarden hadden, het decreet van den 4en Augustus handhaafde ze geheel en al. De boeren zouden alleen het recht hebben ze af te koopen, *indien zij zich over den prijs met den landheer verstaan konden*. Zoo deed de revolutionnaire vergadering wat dit betreft minder dan wat de Russische Regeering in 1861 deed. Zij stelde de afkooping niet verplichtend; zij stelde den prijs hiervan niet vast: „Overleg met uw landheeren. Als ze u de feodale belastingen willen laten afkoopen, zooveel te beter! Als ze het niet willen, zooveel te erger! Maar betaal, betaal onmiddellijk; en indien gij niet betaalt, dan zullen de gemeentebesturen belast worden u tot rede te brengen".

Ziehier de essentie van de beroemde decreten van den 5en, 6en, 8en, 10en en 11en Augustus. Nu begrijpt ge, waarom niet één, maar ook niet één geschiedschrijver der Revolutie de tekst van deze decreten heeft gegeven. Zij hebben zich er wel voor gewacht.

„De ontevredenheid tengevolge der decreten is op het platteland algemeen", schrijft de reactionnaire Madame de Staël. „Als men ze niet verbetert, zal de Jacquerie opnieuw beginnen."

En de Jacquerie begon in volle glorie.

In wezen waren de decreten van Augustus slecht beginselverklaringen. Die wetgevers, zoo precies van stijl, zoo helder, wanneer zij de wetten opstellen betreffende de politieke organisatie van de macht der bourgeoisie, beperkten zich tot phrasen, toen het er om ging, een der economische privileges, die zij met de edelen deelden, aan te spreken.

Ook hebben ze geen haast de decreten in werking te laten treden. De koning had zijn bekrachtiging geweigerd, zij dwingen hem niet te gehoorzamen. Het volk, de vrouwen moesten den koning den 5den October naar Parijs halen om hem te doen besluiten zijn bekrachtiging te geven. Maar zelfs, na haar verkregen te hebben, bepaalt de Vergadering zich met de decreten naar de parlementen te zenden, en het feit is, dat zij nooit behoorlijk in werking zijn gekomen.

De boeren, na vaag vernomen te hebben, dat te Versailles sprake was geweest van de feodale belastingen, zagen er echter een nieuwe aanmoediging in. Zij vervolgden de Jacquerie, zoodat in Februari 1790 het rapporten-comité constateerde, dat het verzet der boeren nog altijd voortduurde, dat Quercy, Rouergue, Périgord en Laag-Bretagne in vuur stonden, dat de opstand zijn weg naar het Westen vervolgde. Het eischte, dat men eindelijk op juiste wijze zou uitleggen, welke feodale rechten nu afgeschaft waren en welke gehandhaafd werden. En het vroeg strenge maatregelen tegen de boeren. Wat deed de Nationale Vergadering? Zij drukte haar spijt uit, zond haar goedkeuring aan de gemeentebesturen, die vlug de

opstandige boeren ophingen, gaf order het decreet van 10 Augustus opnieuw in werking te doen treden, een draconisch decreet tegen de „roovers".

Eerst in Maart 1790 besloot zij duidelijk te omschrijven welke de afgeschafte feodale rechten waren. Maar nog in Juni van het zelfde jaar maakte zij een wet, waarin ieder, die niet de tienden, de belastingen op het koren en de veldproducten betaalde, streng strafbaar werd gesteld. Wat! zelfs zij, die zich slechts tegen deze belastingen uitspraken, zouden aan de strengheid van deze wet overgeleverd worden. (Geen geschiedschrijver vermeldt dit decreet. Men vindt het in den „Moniteur").

Gelukkig, Frankrijk had geen regeering. De Vergaderingen volgden elkaar op, de voormannen stapten als pauwen rond, deden in Parijs evenals in de Provincie, groot op, maar hun macht bestond in werkelijkheid niet. De Jacquerie ging door, en de feodale rechten werden in werkelijkheid, hoewel de wet ze nog handhaafde, afgeschaft.

Wil men weten, wanneer ze wettelijk afgeschaft werden, zonder afkoop? — Den 14en Juni 1792, door een verraderlijken stoot aan de Vergadering toegebracht; op het oogenblik, dat er slechts 200 leden van de linkerzijde van de 497 waren, haasten zij zich een wet in elkaar te draaien, die het reeds voldongen feit erkende.

En men spreekt ons van de beginselen van 1789 van de rol der revolutionnaire Vergaderingen! — Leugens, legenden, uitgevonden om de menschelijke kudden te leiden.

VI.

Zooals men weet, bezaten in Frankrijk evenals in geheel Europa de gemeenten *den bodem* van het land. De landheer, baron, graaf of hertog had slechts recht op een zeker aantal dagen arbeid der bebouwers, die op de gronden woonden, die aan zijn rechtspraak en boeten onderworpen waren; in ruil hiervoor was hij verplicht de ridders en voetknechten te wapenen en onderhouden voor geval van oorlog. Later heeft men de geheele casuistiek van het Romeinsche Recht noodig gehad om de landheeren met het geringste lapje grond te begiftigen, waarop zij vroeger even weinig recht hadden als de keizer van Duitschland of Rusland dit heeft op den Russischen of Duitschen bodem.

Men weet eveneens, dat gedurende de geheele tweede helft der Middeneeuwen, de landheeren getracht hebben — en zij zijn er in geslaagd — om het grootste gedeelte der gronden, die vroeger aan de communes behoorden, in te palmen.

In de achttiende eeuw bezaten de gemeenten echter nog uitgebreide stukken land, die het blijvende doelwit waren van de hebzucht der landheeren aan den eenen kant en van die der rijkgeworden boeren, de bourgeoisie der dorpen, aan den anderen kant. Gedurende de achttiende eeuw maakten de landheeren de wet en zij profiteerden er goed van door zich van de gemeentegronden op grooten schaal meester te maakten. Zij deden wat de Engelsche landheeren de laatste honderd jaar gedaan hebben en nog doen; zij maakten zich meester van de beste stukken en lieten de gemeenten hun zaak, waarvan ze zeker waren haar te verliezen, bepleiten.

Welnu, toen de Revolutie met de opstanden in de

dorpen begon, hadden de boeren twee bedoelingen: de afschaffing der feodale belastingen en de inbezitneming van de door de wereldlijke en geestelijke landheeren gestolen gronden.

We hebben gezien hoe de revolutionnairen hun best deden zooveel mogelijk de oude lijfeigenschap te bewaren; hun handelwijze ten onzichte van terugname der gemeentegronden was hetzelfde.

De boeren profiteerden van de verwarring der regeering om zich weer in bezit te stellen der gronden, en de bourgeois, waarvoor de geschiedschrijvers alle vriendelijkheden over hebben, belemmerden ze hierin met alle middelen. En toen ondanks de heftige wetten tegen hen, die „den eigendom aantastten", de boeren toch reeds een groot gedeelte der gemeentegronden teruggenomen hadden — deden de bourgeois het volgende om den buit in hun handen te houden.

Tot Turgot toe, waren de Fransche dorpen georganiseerd als op 't oogenblik nog de Russische dorpen. Men had de voltallige vergadering van *alle* gezinshoofden om gemeenschappelijk de zaken der gemeente te bespreken. Dat was de *mir*, zooals men die door Lavelaye voor Rusland en door Babeau voor Frankrijk beschreven kan vinden. Het dorp verdeelde de tijdelijke bezitting der gemeentegronden; op sommige plaatsen had men zelfs de toedeeling der bewerkte velden, zooals dat nog in Rusland plaats vindt. Het geheele dorp was verantwoordelijk voor de betaling der belastingen.

Turgot veranderde dit alles. De gemeenschappelijke verantwoordelijkheid werd afgeschaft; en onder voorwendsel, dat de voltallige vergaderingen „te druk" waren, deed deze vriend der burgerlijke orde, waarvan de tegenwoordige bourgeoisie een groot man maakt, ze met een pennestreek verdwijnen. Hij stelde de vergaderingen van *gekozenen* ervoor in de plaats, waaruit de weinige leden uit de notabelen der stad bestonden. De proletarische

boeren — zij, die geen os of een ploeg bezaten en slechts een klein lapje grond met de spade bewerkten (deze waren zeer talrijk !) verloren op deze manier elken invloed op de regeling van de gemeenschappelijke gronden.

Turgot deed, wat de Russische bourgeois trachtten te doen, en zullen doen op den dag, dat zij aan het roer zitten van de wetgeving in het land.

De Revolutie nam slechts het werk van Turgot weer op. Ook zij haastte zich het onderscheid te maken tusschen *actieve* en *passieve* burgers. De eersten alleen — dat waren de rijken — hadden stemrecht in de landelijke en gemeentelijke aangelegenheden. En hetzelfde systeem werd op de gemeentegronden toegepast. Daar de politieke en de economische macht altijd hand in hand gaan, haastte de Wetgevende Vergadering zich, de gemeenten het recht te geven — of liever de gemeenteraden, gekozen uit de rijken — de gemeentegronden te *verkoopen*, toen de boeren de gronden teruggenomen hadden.

Dit was juist, waarnaar de kleine burger reeds sedert lang gehunkerd had. Onmiddellijk gingen de beste gronden in hun handen over.

Maar de proletariers waren het hier niet mee eens en daardoor ontstond in alle dorpen een strijd tusschen de rijken en de armen. Daar, waar de armen den moed hadden, namen zij met knuppelslagen bezit der gemeentelijke regeeringen, installeerden er zich op hun plaats, en verbrandden de acten van verkoop.

En daar de macht dikwijls aan hun kant was, noodzaakten zij de Wetgevende Vergadering den verkoop der gemeentegronden te doen ophouden. Maar de bourgeoisie haalde haar schade in door voor de gelijkelijke verdeeling — men kan het nauwelijks gelooven — *alleen onder de actieve burgers te stemmen.*

De armen van het platteland waren van de verdeeling uitgesloten; de gezinnen, die slechts de gemeenteweide

hadden om hun weinige schapen op te laten grazen, en het gemeentewoud om wat klein hout te verzamelen, zagen zich van hun laatste bron beroofd. Zij verlieten de dorpen en gingen naar de steden om de rangen van het industrieproletariaat te vergrooten.

Dit was juist wat de bourgeoisie noodig had. Zij droomde van de groot-industrie, den verren handel. Het ideaal van Robespierre en van Saint-Just, we hebben het al gezegd, was de Engelsche staatsregeling en de Engelsche industrie — industrie, waarvoor een proletariaat noodig was, millioenen ellendigen, die geen veertien dagen van zekerheid voor zich hebben, en die gedwongen zijn zich voor enkele franken per dag te verkoopen. Zonder eenige inkomsten of organisatie moesten zij het wel; de gilden waren afgeschaft en de bourgeoisie haastte zich draconische wetten uit te vaardigen tegen de arbeidersvereenigingen — die als anti-vaderlandslievend golden — en tegen de stakingen.

De bourgeoisie sloeg twee vliegen in één klap met deze verdeeling der gemeentegronden onder de rijken alleen; zij interesseerde hiermee de invloedrijkste boeren voor de revolutie en zij schiep het proletariaat, dat voor de industrie noodig was [5]).

Gelukkig begon de Jacquerie der onterfden met nieuwe hevigheid, tegen de burgerlijke inpalmers dit keer; de strijd kwam in de Conventie door den opstand van eenige afdeelingen der commune, door de afzettingen van den vorigen raad der commune en door het bloedbad der Girondijnen.

In dit korte tijdsverloop van den triumf der anarchisten slaagde het volk er in de Conventie te noodzaken een wet af te kondigen, waardoor de gronden, die den landheeren ontnomen waren door de gemeenten, gelijkelijk verdeeld zouden worden onder *alle* inwoners der dorpen. Een maatregel van gelijkheid op het eerste gezicht, maar

in wezen zoo slecht, dat dit decreet nooit ten uitvoer werd gebracht. De proletariers van het platteland verkozen hun deel in het gemeenschappelijk veld te behouden boven het in bezit krijgen van een lapje grond. — Klaarblijkelijk het minst goede — waarvan ze zich weldra zouden moeten scheiden door gebrek aan de mogelijkheid het te bewerken. Op die manier behielden de gemeenten, ondanks de besluiten der Conventie, millioenen hectaren gemeentegronden.

Laten we hieraan toevoegen om te besluiten, dat de „orde" weldra door Robesspierre hersteld werd, die „de anarchisten" liet guillotineeren. Op die manier werden sindsdien de Hebertisten en alle revolutionnairen betiteld, die geen eerbied hadden voor den burgerlijken eigendom, en dat de wetten tegen de inpalmers, de maximumprijzen der etenswaren en de noodkoers der assignaten, wat alles slechts compromissen waren, voortgingen den burgerlijken eigendom te handhaven met slechts enkele zeer bescheiden beperkingen.

Maar die beperkingen namen, zooals men weet, een eind, toen de partij der Jacobijnen meester van den toestand, maar verlaten door de revolutionnairen, van het volk, was en zelf onderging in den staatsgreep van den Thermidor.

[1]) Om de waarheid van het feit te constateeren raadplege men den „Moniteur".

[2]) Leverdays heeft in een ongelukkigerwijze te weinig bekend boek „Les Assemblés parlantes" (Pratende Vergaderingen) — verschenen in 1883 bij Marpon en Flammarion — de kwestie der Conventie behandeld. Hij heeft nog niet een enkele van haar decreten kunnen ontleden: deze analyse zou zeker bewezen hebben, dat zelfs de „veredelde" Conventie voor compromissen had gestemd.

[3]) Lijsten van personen, die den landheer belasting schuldig zijn.

[4]) Belasting aan den landheer van alle veldproducten, die dadelijk betaald moest worden.

[5]) Men heeft nooit den verschrikkelijken opstand van de Vendée verklaard. Iedereen, die een weinig de geschiedenis kent, weet dat alle godsdienstoorlogen altijd een economische oorzaak hebben gehad. De slachtingen der Hussieten, de opstanden tijdens de Reformatie, zelfs de auto-da-fé's der Inquisitie hadden economische oorzaken.
De Vendée maakte geen uitzondering op den regel. En we zijn overtuigd, dat, wanneer de geschiedenis van de Vendée door anderen dan monarchisten aan den eenen kant en revolutionnaire bourgeois aan den anderen kant, zal beschreven worden, men zal zien, dat deze geweldige opstand als oorzaak de haat tegen de burgerlijke decreten van de wetgevers der Revolutie had. De gemeentelijke gronden moeten daar veel geweest zijn. Wat de godsdienst, den koning en de Leliebloem betreft, die zijn zeker slechts emblemen van de economische malaise geweest. Maar wat verlangt men, dat men daarover zal weten, als de geschiedschrijvers geen rekening houden

met de oorzaken der volksbewegingen, en zich bepalen met 1789—'93 te copieeren. *De vrienden der Vrijheid!* Geen enkele geschiedenis der groote Revolutie vermeldt zelfs de decreten, die betrekking hebben op de kwesties der feodale rechten en der gemeentegronden; men moet ze zoeken bij Dalloz, of in de wettenverzamelingen. Twee onderzoekers slechts, twee Russen (Vassiltchikoff en Kareëff) ? hebben getracht eenig licht in dit onderwerp te brengen. Maar de laatste kon slechts in de archieven het begin der Revolutie bestudeeren, en de eerste in Rusland werkend, heeft slechts documenten uit de tweede hand kunnen raadplegen. Wat de Fransche bourgeoisie betreft, zij houdt er meer van een sluier op het werk van hun grootvaders te werpen en het volk met groote woorden te overdonderen om ze met een volgende gelegenheid des te beter te exploiteeren.
